

מאת: תומאש פלאטה

בכורה של מחזה פולני-ישראלי בבימויים של יעל רונן ומיכאל זאדארה ויוסקציה חסרת רחמים של הסתבכות מנטלית של פולנים

מה במאי תיאטרון פולני צעיר, בעל קבלות מוכחות לרגישות לסוגיות חברתיות, צריך לומר במחזה שיוצג באחד התיאטרונים הגדולים בתל אביב? וזאת במחזה שהוא חלק חשוב של שנת פולין בישראל, כלומר פרויקט שיש לו לוגיקה משלו ויעדים משלו.

לפי דעות אינטואיטיביות רווחות, במקרה כזה אנו אמורים לצפות למחזה על חוויות עבר קשות: גופות מוסתרות בארון, שדים שטוטאו מתחת לשטיח. אלו נושאים קשים, עם נוכחות חלשה בדיון הציבורי, אבל מקובלים, נוכחים, תקינים. "בת-ים - טיקוצ'ין", קופרודוקציה של "התיאטרון העכשווי" מוורוצלב, תיאטרון "הבימה" מתל אביב ומכון אדם מיצ'ייב'ץ', אכן נוגע בנושאים הללו ושואב מהם את ההשראה. אך בו-זמנית הוא לא נאמן לסכימות של תקינות. הוא מגרה באמת, מכיוון שהוא מראה משהו שעד כה לא ראינו: שכל-כך הרבה פולנים בונים את זהותם על תחושת אשמה עקב האנטישמיות הפולנית. וגם שבבניית תחושה זו משתתף עיתון כלל-פולני גדול.

למחזה שני חלקים. בראשון, במאית ומחזאית ישראלית, בשיתוף שחקנים מוורוצלב, מספרת סיפור פשוט מאד על משפחה יהודית שמגיעה לפולין כדי לקבל בחזרה רכוש שאיבדה בזמן המלחמה. כמה בדיחות מצחיקות (לעיתים על גבול הטעם הטוב), כמה סצינות, שעם פיתוח ראוי יכלו לשמש כדרמה בפני עצמה, הרבה רצון טוב ועוד הרבה יותר חוסר מקצועיות – וזה הכל.

סטריאוטיפים ישראלים

זוהי הצגה חינוכית טיפוסית, שרוצה להילחם בסטריאוטיפים בעוד היא עצמה כולה סטריאוטיפ – אם סטריאוטיפ הוא להזכיר ליהודים את האנטי-פולניות המוסתרות שלהם ולפולנים את אי-הרצון להודות באשמתם. בנוסף, הכל הופך לדרמה משפחתית חברתית. הסוגיות היהודיות-פולניות יורדות לרקע ובמרכז נשארת הסוגיה, למה האבא לא אוהב את ביתו.

באותו מקום שרונו מסיימת, מתחיל מיכאל זאדארה. בחלק השני (הבמאי כתב את התסריט יחד עם פבל דמירסקי) מופיעים שחקנים של "הבימה", התפאורה לא משתנה, מספר מוטיבים חוזרים על עצמם, אבל הנימה משתנה לחלוטין. אנחנו נכנסים לקרקע ביצתית, שטרם תוארה – ולכן יש לכך משקל אחר. מספיק אם נתאר את הציר הראשי של העלילה: לעיתונאים של עיתון כלל-פולני גדול, נודע שתושבת טיקוצ'ין אמורה לקבל מדליה של "צדיק אומות העולם". הם משוכנעים שהמדליה הוענקה לא בצדק (הם מסתמכים על חקר היסטוריוני) ולכן נוסעים לטיקוצ'ין כדי לעצור את הטקס. הם משכנעים את ראש העיר, משכנעים את שגריר ישראל ובסופו של דבר, הענקת המדליה נדחית. לא צריך להיות חכם מדי כדי לדעת באיזה עיתון מדובר. ניתן אפילו למנות שמות של כמה עיתונאים, שדומים להפליא לאלו שמופיעים במחזה: אלו שנסעו לידווננה או שעוסקים בגורל מהגרי מרץ 1968 בישראל. זאדארה לא לועג להם אפילו קצת, אך מצייר נאמנה את הדיוקן הפסיכולוגי שלהם. כתוצאה מכך הוא חושף את ההסתבכות המנטלית הספציפית שלהם.

הגיבור הראשי של זאדארה, עיתונאי רעיוני, אפילו הרואי, שומע באחת הסצינות שאלה על המוטיבציה לפעולה שלו. והוא עונה: "אני חייב לעשות זאת כדי להרגיש סוף-סוף פולני טוב יותר". במשפט אחד זה נכלל חלק גדול מהקונספט של הבמאי: להציג אנשים שחיים עם נקיפות מצפון ועושים מהן את חומר הבנייה העיקרי של עצמם. יתרה מכך, מדובר בנקיפות מצפון לא על חטא שלהם, אלא של אבותיהם. הדמויות בחלק השני של "בת-ים - טיקוצ'ין" נושאות עמוק בתוכן הרגשה של עדכניות של האשמה הפולנית על ידווננה, על מלשינים על יהודים, על הפוגרום בקיילצה וגם על טיקוצ'ין, שלפני המלחמה הייתה בה קהילה יהודית גדולה והיום לא נשאר ממנה אפילו זכר. והן משכנעות שבלי הודאה הפגנתית באשמה זו, הזהות הפולנית תישאר מזוהמת ופגועה. בהתאם להגיון זה, אם פולניה כלשהי מקבלת מדליית "צדיק אומות העולם" שלא בצדק – יש לגנות אותה, בדיוק בשם ההכאה על חטא עקב האשמות הישנות.

ג'סטות פיוס ריקות

אלא שמתברר (וגם פה זאדארה חסר רחמים) שהעולם לא צריך חשבון נפש שכזה. שגריר ישראל דוחה את טקס הענקת המדליה, אך ורק כדי שהאווירה תירגע. המדליה תוענק, מכיוון שכך יהיה טוב יותר לכולם. לטיקוצ'ין, שתשפר את המוניטין שלה, לישראל, שתאשר את הרצון הטוב שלה. יתרה מכך, אף אחד לא ימצא הסבר נאמן שלא להעניק את המדליה. זאדארה הופך את המצב באופן מעניין ומשתמש בטעונונים מוכרים היטב, מדיונים בנושא

בדיקת העבר הקומוניסטי של אנשים : המצבים בעת המלחמה היו יותר מסובכים מאשר זה נראה היום ולכן לא ניתן להעריך אותם על סמך ניירת שבה ממילא אין אמת על אנשים. אם כך, עושים מה שמכתיב ההגיון של זמננו. יכול להיות שסגירת הזכרונות על האנטישמיות הפולנית במרווח של ג'סטות מדיניות ריקות (פה הענקת מדליה, שם הנחת פרחים על אנדרטה) תחסל יותר מהר את השאריות שלה מאשר מסע צלב תרבותי. ואולי הפולנים ינטשו יותר מהר את האנטישמיות אם יפסיקו להאשים אותם בה? ציני? כנראה שכן. ריאליסטי? בוודאי שכן. פרובוקטיבי? בתיאטרון פולני – ללא ספק.

חבל שאת החלק השני של "בת-ים – טיקוצ'ין" כנראה כבר לא נראה בפולין. לאחר הבכורה של כל המחזה בנובמבר בוורוצלב והבכורה הנוכחית בתל אביב, החלק הראשון יכנס לרפרטואר של "התיאטרון העכשווי", והחלק השני לרפרטואר של "הבימה". בישראל זה עשוי להיות אירוע מסיבות סגנוניות. למיטב ידיעתי התיאטרון הישראלי מציג רק לעיתים רחוקות מחזות שמתרחקים מהסכימה של ריאליזם פשוט. כדי שזה יהיה אירוע בפולין צריך שיתקיים במישור הרעיוני, האינטלקטואלי. זאדארה יצא למלחמה בסגנון חשיבה מאד משפיע ובחוגים בעלי השפעה גדולה. יותר אומץ התיאטרון שלנו לא הפגין מזמן.

"התיאטרון העכשווי" בוורוצלב, תיאטרון "הבימה" בתל אביב; "בת-ים – טיקוצ'ין", בימוי יעל רונן ומיכאל זאדארה; הצגות במסגרת שנת פולין בישראל